

נאמר של עיר

מאיר דיזנגוף: "יש סופרים או אין סופרים. הריני

שולח לכם חבית דיו..." * ביאליק: "החולות האלה לא יישארו

תמיד חולות שוממים. במקום הזה עוד יבנו בניינים..."

מיתום תל-אביב בספרות הישראלית

קבוצת הסופרים שהתגוררה ויצרה ב" גבולות נווה-צדק, התפורה בימי מילחמת העולם הראשונה. עגנון גלה לכמה שנים לגרמניה, ברנר נרצח, בורלא חי בירושלים — אך אין ספק כי חלום חבית הדיו של ראש-העיר הראשון של תל-אביב, מאיר דיזנגוף, התגשם, ובמקביל לצמיחתה של העיר העברית הראשונה התלה צמיחתה של הספרות העברית בארץ-ישראל.

המהגרים

המהפכה הרוסית שימשה זריקת עידוד חסרת-תקדים לספרות הארצישראלית, ולהפיכתה של תל-אביב למרכז של הספרות העברית, תחת אודיסה וכו'. אוניה ובה כמה עשרות אנשי-רוח וסופרים, ביניהם חיים נחמן ביאליק, אביגדור המאירי, ועוד דמויות-מפתח של הספרות הארצישראלית ובנאי התרבות של תל-אביב, הפיחה רוח חיים בתל-אביב. ביאליק נחשב אז כגאון השירה העברית, כיושרם הישיר של בן-גבירול ויהודה דה הלוי. הוא היה אז בשיא כוחו, לביא השירה העברית. העתקת מגוריו לתל-אביב סימלה את הפיכתה של תל-אביב למרכז תרבותי, לבירת התרבות העברית החדשה. גם התקשרותו של ביאליק לארץ-ישראל-העובדת, לציונות החלוצית, היו בבחינת נקודת עמדה ישירה במהלכי התרבות התל-אביבית של אותם ימים. שבירי הסופרים של תל-אביב בשנות ה-20 עשרים היגם עוד מרכיבים בפסיפס המיי תוס של העיר העברית הראשונה.

שבירי סופרו מאותם ימים מביא אברהם ברודי, בספרו פגישות ודברים, אודות ביאליק ודיזנגוף בנוסח ביאליק: "זה עתה חזרתי עם דיזנגוף מן המיול ברכי-כה. לדעתו של הרופא זהו ספורט רצוי ומועיל. טוב לו, לאדם, להגיע את אבריו, לכל יתנונו. אולם — מסתייג ביאליק ומעיר — הפרסיה הזאת, לעיני עוברים ושבים, יש בכך משום מראה-שררה, שאני נו רוחי. אשר לכיווני — לו נאני הרכיבה בראשי-הדעות ויהא למזרתו, ש"הרי הוא המייסד וראש העיר העברית הראשונה בארץ... ואילו אני — אמר בהשפלת קול — אני אלא בעל-בית אחר בלבד, עמוס חובות לעיפה. ובכל זאת — כמו התעורר — הלילה לי לרנזו ולהתי-אונן. ברוך שהגיעני אל ביתי, לקיים מצוותיו של אורח עברי בתל-אביב..." ביאליק אהב את תל-אביב ואמר עליה: "אתה, מפני, החולות האלה לא יישארו תמיד חולות שוממים, במקום הזה עוד יבנו בניינים, בתי-מגורים של ממש. כאן יצמח ויתפתח ישוב יהודי גדול... סבבה רבה בה לתל-אביב, שמא תיהסך עם גידודי לה, כמו כל עיר-חוף, לעיר הכנענית מקובצת מאנשים שונים בלי פרצוף פנים, בלי שום מלש פנימי המאחדם לחטיבה אחת שלימה. בניין עיר אין — ירשו הקמת בתי בלבד..."

בנוף נבואי זה חי ויצר גם שאול טשרניחובסקי, ששימש במשך שנים רופא עירוני בתל-אביב. מגעו, כמשירר וכרופא, עם דור-הילדים הראשון של תל-אביב הוליד אגדות רבות. בשיחה, ב" חשוון 1934, תיאר טשרניחובסקי מגע זה: "אני בודד תלמיד, תלמידות. אומר אני שנות? כל אברי הגוף הם אותם הפנים, עליונים ותחתונים גם יחד. כל אבר ואבר

ש. בן-ציון, המתואר כ"לבוש כנדי חום מכהק כמשו צנוע, כמשו זה מבהיקת עיניו החומות, ועניבה של פייפנים קשור רה לו לצווארו, ופולו כחטיבה של שיר רה..." לא ניפקד מקומו של ברנר, עליו כתב עגנון: "ברנר, כרפרו, דיבר דברים שיצאו מתוך הלב. ולפי שהיה לכו מה, דיבר דברים מרים וקשים, שלא שמעה אונן עד לאותה הרצאה... ואף להרצל לא נשא פנים. נודעו כל הציבור והתי-חילו צועקים, חוזר מדבריו, רד, הוררי דוהו, פתמו את גרונו, ירד ואל ידבר. שמשדרו. אל תתנו לו לדבר. אוי לנו שהגענו לירי כך בארץ-ישראל לשמעת דברי-בלע שכללה. ברנר עמד עלוב ומדוכא ומיואש. פניו היו לוהטים כמין

מובה. ספורך טעון ליטוש, אבל הוא ראוי לדפוס... קח את כתבי-היד, למש אותו, תכנים בו קצת יותר חיים, קרא כי כתבי-היד שלך כאילו אתה קורא ספור שכתב אחר, ואני עוד אודיע לך דבר..." ומספר בנימין ברנר על המשך קורות ויהיה העקוב למישור: "בימים ההם קנה לו אחי הגורה למכנסיו. עד אז היה חגר כחבל. עכשיו הלך אל הפוחר וביקש להחזיר לו את התגורה, והפוחר החזיר לו את הכסף. ככסף זה שילם יוסף חיים להדפסת הספר, והיה העקוב למישור..." האם מסוגל משהו לדמיין בדורנו איזה מאיר דיזנגוף, או דומה לו, מוכר מע-רכת סטריאופונות, או טלוויזיה צבעונית, על-מנת לפרסם שירי ביכורים של דודו

רישום של נחום גוטמן מימי תל-אביב הראשונים

הדוקטור חייטין על חמורו

אש שחורה ודומה היה, שאם היו כאים ומחתיים את כשרו, היה שותק. אבל לא ירד מן הבמה..." אין פלא, למקרא תי-אור זה, לשינאת העסקנים את עגנון, עליהם הוא כתב בתמול שלשום: "ירקוני הספיק את שחתו ואמר, הרי מר עסקניו ביץ ועימו עסקנסקי, וכמדומני גם עסקני-סון. לא כי, אלא... כן, כן, עסקנסון כמו שהוא חי וקיים..." ברנר היה אותה ספרות של ממש. בדוי מה לתגובתו על ויהיה העקוב למישור, הגיב על סיפורו הראשון של יהודה בור-לא. כותב על כך מ. אונגרפלד בספרו במעגלי יצירה: "בשגמר לקרוא את הסיר פור, בלי כוכבי מאת יהודה בורלא, הניף את כתבי-היד בידו וקרא: "צ'יכוב, צ'יכוב עברי!..." ברנר התווה את הקו המנחה של הספרות הארצישראלית ברשימתו הי-מפורסמת הז'אנר הארץ-ישראלי ואביריה, שבה הוא מתאר את הספרות העתידה להפתח: "השקר השורר פה בכלל ב" תפיסת וברכנת החיים, ההתנפחות והזיוף האוכלים פה כל חלקך, גם זו שהיתה יורי לה להיות טובה — כל זה בכוחו להחי-ניק כל פרחי ז'אנר אמיתי בעודם כאי-בם... כותרת וגיוסות שיש בכוחם וב-עוצמתם להגדיר את בעיות ומכשלות ה-ספרות הישראלית בפרוס שנת 1980.

ברק או יותם ראובני. כנראה שסגולו-תיהם התבריות של המייסדים, היו מעור-לות ומשובחות מאלה של המהרסים. עסקנבוניק... עסקנסקי... עסקני-סון... עגנון, הפנומן של הספרות הי-שאלית והעברית, הגיע נווה-צדק, שגב-לה בחולות, ותיאר את חדרו: "עימד בתוך החולות של נווה-צדק והוא מלא חלרי-נות הרבה, חלון אחד פונה כנגד הים וחלון אחד פונה למדברות של חול ש-כנתם עליהם כרך נדול של תל-אביב... (מתוך גבעת החול). החדר שבו התגורר עגנון הצעיר היה ברחוב שימעון רוקח 2, ודומה כי בספורו זה מתאר עגנון את השכונה באורח כימעט טופוגרפי, שאינו נופל ביכולת התיאור וברובדי הלשון מוליטס של ג'ויס או מספירי-מיסוי אה-רי.

מרכז תרבותי נוסף היתה הספרייה שערי ציון. בתמול שלשום לוקח יצחק קומר פורים בהשאלה מספריית שערי ציון "ואזר היטיב עמו ולא מנע ממנו כל ספר..." מרכז תרבותי אחר של תל-אביב שברך מתואר עלייני עגנון בקלוב הפך-עלים, בו מצויים יוסף אהרנבוניק, קריש י. פילמן (אביו של הלשן ד"ר ראובן פיוון), יערי פולסקין, וגם

המייסדים

דומה כי כאשר הוחל בהקמת תל-אביב, איש לא שיער שהעיר העברית הראי-שונה תהיה גם העיר המתועדת ביותר. עיר, שסיפורתה חשובה, ושסופריה הרבים הינם רושמי קורותיה. מראשית ועד הלום, בספרו חמול שלשום כותב הסופר, ש"י עגנון, בעל פרס נובל, כי עם ייסודה של תל-אביב היה מאיר דיזנגוף אומר: "יש סופרים או אין סופרים, הריני שולח לכם חבית דיו ואתם כותבים כמה שאתם רוצים..." אותה חבית-דיו עליה כתב עגנון, היתה יבולית, שום קרן תל-אביב של סוף שנות השבעים אין בכוחה להגיב. ראשון סופריה של תל-אביב היה ש"י בן-ציון, אביו של הצייר והמספר נחום גוטמן, שעלה ארצה ב-1905 ושהתגורר בשכונת נווה-צדק: "על גבול החולות אשר כעתיד נבנתה עליהם אחוזת-בית...". ביתו זה של ש"י בן-ציון, היה הסאלון הספרותי הראשון של העיר העתידה לקום. בין באי-הבית נימנו עד מהרה סופרים ומחברים, ביניהם: "א" רבינוביץ, י"ח ברנר, דוד שמעונבוניק (שמעוני), יהודה בורלא, ש"י עגנון.

ש"י בן-ציון (בהתחלה יחד עם דוד ילדי) יסד את כתבי-העת הספרותי העומד (1907) שיעודו המוצהר היה, להעביר את מרכז היצירה הספרותית בעברית ממורת-אירופה לארץ-ישראל. בהעומד ראה אור סיפורו של עגנון עגונות (סיפור שבעברו המיר את שמו מצ'צ'ק לעגנון). אחריו שפירסמו מיצירותיהם בהעומד היו אהר-העם, משה סמולנסקי, שלמה צמח, יצחק כצנלסון, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, י"ח רבינוביץ, אהר-העומד החל ש"י בן-ציון בעריכת הירחון חולדת, ממנו הודח. הוא שמר את עלבונו במשך שנים רבות, והגיב על הדחה זו ביצירתו בן הנשר, שהיא אליגוריה, שבה הוא מתאר עצמו כמלך העופות שניגזר עליו להיות במחיצת נמושות, שהדבר נמ-אס עליו והוא פורש כנפיו ועף להרים הגבוהים.

הבוהמה הראשונה של תל-אביב כללה, את ברנר, עגנון, בן-ציון ואחרים, כמו דבורה בארון. תיאור מרתק של אותם ימים מצוי בספרו של בנימין ברנר אחיו של י"ח ברנר, שראה אור לפני כשנתיים. כך מתאר בנימין ברנר את עגנון הצעיר: "בין המפקדים בחדרו של אחי היה עלם אחר, בן גליציה, יפה תואר וחשוב פנים, בעל ראש מקורזל, שתקן ונהוג בנימוס רב, עמי משאטשקים שמו. הוא אף ניסה כוחו ככתיבה והיה יושב ומקשיב קשב רב לדברי הסופרים המבוגרים ממנו. מן העלם הזה, שהיה בן התרבות הגרמנית, ביקש אחי שילמנה את שפת הגרמנים. לא בכל הכוזרים נהג העלם הזה. כשהזייתו בא אליו לשיר עור כנרמנית, היתה מוצא אותי שרוע עירום על בטנו על הרצפה, וסביבו כל מיני ספרים, מדרשים, שאלות-ותשובות, מסכתות של תלמוד וקבצים של פתגמים ומאמרי חכמה...". ממשיך בנימין ברנר ומספר כיצד מסר עגנון לאחיו כתבי-יד: "פתח יוסף חיים את העיתון ואנחנו ראינו את ש"י הסופר... והיה העקוב למישור, כיוון שמסר משאטשקים את החבילה, אמר שלום חמול והסתלק בחיפזון...". כאשר סיים ברנר לקרוא, הוא קרא לעגנון ואמר לו: "הסופר טוב. אתה סופר. גם לשונך